

Наталія Костенко

НОТАТКИ ПРО УКРАЇНСЬКЕ ВІРШОЗНАВСТВО НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ “СЛОВО І ЧАС”

В історії українського віршування й віршознавства помітна певна закономірність: яскраві спалахи в їх розвитку, принаймні впродовж ХХ століття, нерідко збігаються з періодами суспільних зрушень і оновлення, які у сфері мистецтва – у поезії і прозі – майже завжди супроводжуються формотворчими шуканнями та їх теоретичним осмисленням. Звісно, не йдеться про пряме відбиття ідей того чи того часу, якраз навпаки. Формотворчість усвідомлює себе як заперечення тиску ідеології і політики, подібно до того, як сама наука естетики виникла й розвивалась у гострій суперечці з ідеологією просвітництва, його раціоналістичним духом. Так було у 1910–1920-ті рр.

в Росії і в Україні, коли з'явилися праці А. Белого, В. Брюсова, В. Жирмунського, Б. Томашевського, Б. Якубського, М. Йогансена, Д. Загула, В. Поліщука, Б. Навроцького, Г. Майфета та ін.; так було і в 1960–1970-ті рр., коли вийшла у світ стимульована розвитком європейського структуралізму ціла низка фундаментальних праць М. Гаспарова та інших російських дослідників, які й сьогодні справляють вплив на розвиток віршознавства. Водночас з'явилися оригінальні дослідження українського вірша – як загальнотеоретичні, так і з висвітленням окремих етапів його історичного розвитку – у працях В. Ковалевського, Г. Сидоренко, згодом Н. Чамати, Б. Бунчука, М. Сулими, Н. Костенко та ін. На початку ХХІ століття в ряди віршознавців улилися молоді сили, серед них – О. Бросаліна, О. Башкирова, А. Підпалій, Н. Гаврилук, О. Кудряшова, В. Мальцев, О. Кицан та ін. Українське віршознавство перестало бути ізгоєм серед інших літературознавчих дисциплін і завойовує все активніші позиції в науці.

Цей процес певною мірою віддзеркалює і наша журнальна преса, насамперед головний український літературознавчий журнал “Слово і Час”. На сторінках часопису періодично з'являються статті з історії й теорії українського вірша, що належать перу українських і не лише українських науковців. Так, у вересневому

номері за 2010 рік уміщена стаття видатної дослідниці польського вірша, співробітниці Інституту літературних досліджень Польської академії наук професора Люцилли Пщоловської “Вірш і стиль у перекладі (на матеріалі першого повного українського перекладу “Дзядів” Адама Міцкевича)”¹. Ця стаття стала чи не останнім словом, науковим заповітом ученого, оскільки була надіслана в Україну за два тижні до її раптової смерті. Люцилла Пщоловська прагнула до зближення, встановлення тісніших контактів між українськими й польськими науковцями, вона була керівником міжнародного колективу дослідників порівняльної слов’янської метрики та ініціатором польсько-українських зустрічей із проблем віршознавства (2003–2005 рр.), учасниками яких з української сторони були Н. Чамата, М. Сулима, Б. Бунчук, Н. Костенко. Наслідком цих зустрічей став вихід колективного віршознавчого збірника “На стику культур: польський та український вірш” (Варшава, 2004). Українські дослідники взяли участь також у збірнику “Heksamet” (“Słowiańska metryka roównawcza”, IX) під редакцією Михайла Лотмана й Люцилли Пщоловської, що вийшов 2011 р., уже після смерті дослідниці. Український варіант надрукованої в цьому збірнику статті Н. Чамати опубліковано в “СіЧ”і (2010, № 6). Щодо згаданої статті про “Дзяди” А. Міцкевича, то загалом Л. Пщоловська дала високу оцінку версифікаційним особливостям перекладу В. Гуменюка, хоч і вказала на окремі суттєві втрати; значний інтерес становлять її думки про шляхи оптимального відтворення звучання польської силабіки засобами українського силабо-тонічного вірша, а також про необхідність збереження жанрово-стильових традицій (у перекладі).

Загалом суто віршознавчих публікацій на сторінках журналу небагато. Більше досліджень, у яких принагідно характеризуються метричні, фонічні і строфічні ознаки поетичних творів, особливо на матеріалі сучасної української поезії. Напр., у цікавій за предметом дослідження статті Наталії Дунь “Мовний експеримент у зоровіршуванні (переважно в шахопоезії та паліндромії)”, де розглянуто художні зразки таких майстрів візуальної поезії, як Анатолій Мойсієнко, Микола Мирошніченко, Іван Іов та ін., проаналізовано також строфічні новації, зокрема таке “віршодиво”, як панторимний і одночасно паліндромний вінок сонетів Віктора Капусти з його книжки шахопоезій “Картатий материк”; сучасний поет демонструє просто-таки фантастичні можливості у звуковій і смисловій грі українським словом. З віршознавчого погляду цьому аналізу трохи не вистачає визначення метричних параметрів творів. Цікаво, що з наведених у статті віршових цитатій вимальовується характерна для експериментальної поезії картина – як правило, маємо досить простий метроритмічний (найчастіше ямби й хореї) візерунок. Ще академік М. Гаспаров помітив, що тут діє своєрідний закон компенсації: чим складніша образна семантика поетичного твору, тим простіша його ритмічна будова.

Хронологічні рамки журнальних публікацій дуже широкі – від давнини до української літературної класики XIX – початку XX століття й сучасної літератури. До 200-річчя Т. Шевченка на сторінках часопису успішно реалізується одна з найцікавіших рубрик “Питання шевченкознавства”, де охоплено, по суті, усі, часто малодосліджені аспекти творчості великого поета, зокрема й віршознавчі. Привертають увагу статті Н. Чамати, присвячені комплексному аналізу окремих творів Шевченка, де розглянуто і їх версифікаційні особливості (напр., в аналізі Шевченкового вірша “Муза” – 2013, № 7). Елементи віршознавчого підходу до тексту наявні в публікаціях молодого дослідника В’ячеслава Левицького, напр., у розвідці про вірш Шевченка “Тече вода з-під явора” (2013, № 9). Із ширших, узагальнених теоретичних праць варто згадати статтю авторки цих нотаток

¹Раніше, у січневому номері журналу за 2009 рік, була надрукована праця Л. Пщоловської “Слов’янська порівняльна метрика (еволюція цілей і методів дослідження)” // СіЧ. – 2009. – № 1. – С. 71-78.

“Про риму і строфіку Шевченка” (2011, № 1) та ін. Зібрання всіх цих (згаданих і незгаданих) публікацій могло би скласти надзвичайно цікавий том сучасних інтерпретацій творчості Шевченка.

Серед загальніших віршознавчих досліджень особливий, з нашого погляду, інтерес становить стаття Івана Лучука “Еволюція українського віршування до шевченківської доби (штрихи)” (2012, № 4). У нас до цього часу немає широкої узагальненої праці, де було б – із сучасних наукових позицій – простежено цілісний процес історичного розвитку українського вірша від його витоків дотепер. Відповідно, немає й системного висвітлення історіографії українського віршознавства. Чи не єдиним винятком виглядає “Історія української літератури” Д. Чижевського, який залучив віршознавчий аналіз у розгляд кожної зі стадій розвитку літературних стилів (від давнини – орнаментального стилю доби середньовіччя – до Шевченка) (див. нашу статтю “Дмитро Чижевський – історик і теоретик українського вірша” [1]). І. Лучук робить спробу піти тим самим шляхом. Він розширює коло дослідників (крім Д. Чижевського, залучає також праці В. Крекотня, М. Сулими, І. Качуровського, М. Гаспарова, Ю. Еткінда, Ю. Пелешенка, Л. Ушкалова, Н. Костенко та ін.), намагаючись окреслити основні тенденції давнього українського віршування (до шевченківської доби) через конспективний виклад версифікаційних ідей згаданих авторів. Отже, у такий спосіб – штрихами, контурно – він висвітлює історіографію давнього українського віршування.

І. Лучук – науковець широкого культурологічного бачення. В огляд давньої віршової літератури він вводить такі маргінальні артефакти (чи не з гумором часом?), як знайдений під час розкопок Київського Федорівського монастиря напис-графіті “ОХОНАМОПОПОМО” [2, 72-73], уважаючи його (напис) “одним із найдавніших зразків нашої візуальної поезії” [2, 73].

Вірш дошевченківської доби – це силабіка, не тільки староукраїнська, а й латиномовна. “Варто звернути особливу увагу, – наголошує І. Лучук, – на силабічну систему, яка домінувала в нашій давній поезії” [2, 75]. Коментуючи спостереження М. Сулими над структурою силабічного вірша, автор нагадує, що поряд з рівноскладовим, ізосилабічним широко впроваджувався нерівноскладовий силабік, що забезпечувало всій системі достатню гнучкість і різноманіття. Цей висновок базується на плідному міркуванні М. Сулими про “серединне” місце силабічного вірша між “вільним досилабічним” і “строго унормованим силабо-тонічним віршем” [3, 89]. У вивченні української силабіки, очевидно, нарізла потреба створити загальне системне дослідження її історії і теорії (у цьому плані найбільше зробив М. Сулима), враховуючи й латинські та польські впливи (Л. Пщоловська не один раз висловлювала гірке здивування з приводу того, що факт польського впливу на українську силабіку ставиться під сумнів).

У журналі “Слово і час” постійно відстежується інформація про ті чи ті конференції, семінари, зустрічі, що дає читачеві змогу краще орієнтуватися в безмежному морі сучасної літератури й науки про неї. Так, у січневому номері за 2010 р. уміщена інформація В. Левицького про першу Всеукраїнську віршознавчу конференцію (Київ, вересень 2009 р.), а в останньому, грудневому номері за 2012 р. – повідомлення Віри Сулими про конференцію “Мови та літератури в глобалізованому світі: взаємодія та самобутність”, що відбулася в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка 18 жовтня 2012 р.; зазначено, що секція 22 (кер. М. Сулима, Н. Костенко) була присвячена питанням поетики авангардизму, зокрема 120-літтю від дня народження і 75-літтю від дня смерті лідера українського футуризму Михайля Семенка. Цікаві доповіді (М. Сулими, В. Сулими, Т. Вокальчук, Н. Костенко, Р. Гончарова, В. Афанасьєвої) згодом були опубліковані в “Літературознавчих студіях” Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка (2013, вип. 37, ч. I і II).

Ширша стаття Н. Костенко про авангардистський тип українського дільника з'явилася в серпневому номері журналу поточного, 2013 року. Однак, на наш погляд, варто зібрати всі ці публікації і видати їх на честь Михайля Семенка окремою книжкою.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Костенко Н.* Дмитро Чижевський – історик і теоретик українського вірша // *Вісник Київ. ун-ту. “Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика”*. – К., 1997. – Вип. 5. – С. 6-11.
2. *Лучук Іван.* Еволюція українського віршування до шевченківської доби (штрихи) // *Слово і Час*. – 2012. – №4. – С. 70-79.
3. *Сулима М.* Книжниця у семи розділах: Літературно-критичні статті й дослідження. – К.: Фенікс, 2006. – 424 с.

